

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРИНЦИПИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

У статті визначено, що під адміністративними принципами незалежності судової влади слід розуміти вихідну об'єктивну (природньо-правову) ідею існування незалежної гілки влади в єдиній державній, не допущення її узурпації, забезпечення прав і свобод громадян на основі правових гарантів, закріплених Конституцією, законами України, міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, й судовими прецедентами Європейського суду із прав людини, які забезпечуються на основі норм адміністративного права суб'єктами публічної адміністрації.

Ключові слова: влада, забезпечення, принципи, незалежність, справедливість, суд, суддя.

В статье определено, что под принципами независимости судебной власти следует понимать исходную объективную (естественно-правовую) идею существования независимой ветви власти в единой государственной, недопущение ее узурпации, обеспечение прав и свобод граждан на основе правовых гарантов, закрепленных Конституцией, законами Украины, международными договорами, ратифицированными Верховной Радой Украины, и судебными прецедентами Европейского суда по правам человека, которые обеспечиваются на основе норм административного права субъектами публичной администрации.

Ключевые слова: власть, обеспечение, принципы, независимость, справедливость, суд, судья.

The article detected the principles of administrative independence of the judiciary. This is the initial objective vision of an independent branch of power in a single state authority. The purpose of these principles is not a usurpation of power, ensuring human rights and freedoms. These guidelines are provided on the basis of the administrative law subjects of public administration.

Key words: power, security, principles, independence, justice, court, judge.

Постановка проблеми. В правовій системі апарату держави провідне місце щодо забезпечення прав, свобод й законних інтересів громадян належить судовій гілці влади України, діяльність якої базується на певних основоположних засадах, які відображають основи справедливості й гуманності державної влади.

Однією із важливих державно-правових реформ нашої держави є забезпечення формування досконалої правової системи, яка була б основою для створення правової держави й громадянського суспільства в Україні. Тим паче, що судова гілка влади керується базовими принципами, основним із яких є принцип незалежності.

Відповідно до основоположних людських якостей, які формувалися впродовж багатьох тисячоліть, гуманність і справедливість стали корінною мірою в будь-якому громадянському правовому суспільстві, дотримуватися якої повинен кожен громадянин такої держави. У результаті із досвіду європейських країн, до правових систем яких тяжіє наша держава, відбувається зміцнення режиму законності й безпеки, формування в населення розвиненої правової культури й правового світогляду, утвердження принципів справедливості, верховенства права, захист прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності у світі.

Адміністративний принцип незалежності судової гілки влади є базовим у створенні справжнього, незалежного громадянського суспільства, відповідно до якого повинна функціонувати наша країна. Адже незалежність у досліджуваному аспекті означає те, що суд у своїй діяльності не повинен підкорюватися ніякому державному органу, посадовій особі й, тим паче, іншим фізичним особам, які не мають відношення до розглядуваної справи взагалі.

Беручи до уваги дослідження центру Разумкова, на даному етапі у становленні правової системи України є мета, згідно з якою потрібно втілити судову реформу, щоб забезпечити незалежність правосуддя. Однак багато знавців, політиків, науковців відмітили протилежну схильність – істотне

посилення залежності суддів. На думку вчених, причетних до судової влади, провідним у сфері незалежності судової гілки влади є те, що три-чотири особи в країні могли впливати на позицію суддів. На їх думку суспільство також це розуміє – переважна більшість громадян України вважають, що натеper судова влада є політично залежною [1]. На жаль, ми змушені погодитись із цим.

Відповідно, знаючи український досвід у судовій сфері, втручання в яку є не поодиноким справою, нашому суспільству треба здійснювати низку правових, організаційно-правових і організаційних кроків, щоб викоринити це негативне явище.

Метою дослідження є розкриття основоположних адміністративних принципів незалежності судової влади, відповідно до яких судова влада має здійснювати свою судову й адміністративну діяльність.

Огляд останніх досліджень. Проблему адміністративно-правового забезпечення незалежності судової влади досліджували вчені правники, серед яких: С. Аскеров, І. Баранник, С. Бондар, В. Галуцько, О. Дручек, М. Запорожець, А. Іванишук, Р. Ігонін, Ю. Касараба, В. Кириченко, Г. Кравчук, В. Кривенко, Р. Куйбіда, Н. Литвин, А. Мукшименко, І. Назаров, О. Прокопенко, В. Тісногуз, А. Філіппов, І. Хитра, З. Азіза, N. Garoupa, T. Ginsburg й ін. Проте аналізованої нами проблематики вони торкались лише опосередковано, досліджуючи інші, більш загальні, спеціальні чи суміжні чинники.

Виклад основних положень. Академічний тлумачний словник української мови тлумачить слово «незалежний» як такий, що не залежить від кого-, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь [2].

Професор Чиказького університету З. Азіза підкреслює, що незалежність судової влади витікає із принципу розподілу влад, сформованого французьким мислителем Шарль Луї де Монтеск'є, який стверджував, що «свобода буде втрачена», якщо судова влада не відділена від законодавчої й виконавчої влади. Поділ повноважень влади на законодавчі, виконавчі й судові функції органів державного управління як окремих і незалежних органів обмежує можливість зловживань із боку уряду й збалансовує всі три гілки влади. Наприклад, презентуючи Біль про права (США), Джеймс Медісон визначав, що «незалежні суди справедливості» є хранителями прав і непроникним оплотом проти будь-якого незаконного впливу. Із цієї точки зору соціальна цінність незалежності судової влади полягає в тому, що вона є потужним інструментом в охороні права громадян, найкращою гарантією їх свобод і неупередженого правосуддя проти гноблення виконавчих і інших органів влади [3].

Для неупередженого й політично незаангажованого правосуддя, а також для забезпечення динамічного балансу гілок влади й посилення авторитету судових рішень необхідно мати надійні гарантії незалежності. Особливо це стосується конституційного правосуддя. Така необхідність значно підсилюється винятковою важливістю належного здійснення правосуддя в сучасних конституційних демократіях, високим становищем органів конституційної юстиції в системі державних органів, необхідністю вирішення політичних конфліктів між центральними органами державної влади правовими засобами, тобто на підставі конституції [4].

Вчені Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого слушно зазначають, що принцип незалежності судової влади є закріпленим на законодавчому рівні. А структура незалежності судової влади представлена двома рівнями – зовнішнім і внутрішнім. Зовнішній рівень незалежності містить політичну й соціально-економічну незалежність. Рівень політичної незалежності абсолютно виключає можливість будь-якого впливу політичних партій, громадських рухів чи їх лідерів на судову владу. Внутрішній рівень незалежності судової влади містить три складники: по-перше, це процедура здійснення судової влади; по-друге – статусні гарантії суддів; по-третє – побудова судової системи [5].

Згідно із вищезазначеним, незалежність судової влади представлена двома рівнями – зовнішнім і внутрішнім. Відповідно, до зовнішньої незалежності ми відносимо: судову незалежність, яка закріплена на законодавчому рівні; незалежність здійснення судочинства від виконавчої й законодавчої гілки влади; незалежність судової гілки влади від будь-яких сторонніх чинників, а саме від державних органів, політичної влади й громадськості; незалежність і єдність суду у сфері судового управління; виконання судових рішень всіма державними високопосадовцями.

До внутрішньої незалежності судової гілки влади ми відносимо: високу матеріальну забезпеченість і незалежність суддів; моральну й висококваліфіковану особистісну якість суддів; авторитетність кожного представника судової влади; недопущення суддями прийняття неправомірних судових рішень.

Статусні гарантії незалежності суддів передбачають: а) особливий порядок зайняття посади, переведення на іншу посаду, звільнення із посади й вичерпний перелік підстав звільнення суддів; б) особливий порядок їх притягнення до кримінальної чи дисциплінарної відповідальності; в) гарантії стосовно матеріального, побутового, житлового забезпечення суддів; г) пільги щодо соціального й пенсійного їх забезпечення; д) статусні гарантії суддів у відставці й ін. [6].

Судоустрійні складники незалежності судової влади визначають принципи побудови судової системи, порядок і строки обрання й призначення суддів. Існуючий порядок формування суддівського корпусу є оптимальним. Він забезпечує незалежність носіїв судової влади й дозволяє виключити вплив на суддів із боку місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування. Принцип незалежності судових органів вимагає від них забезпечення справедливого провадження судового розгляду й дотримання прав сторін [6].

Відповідно, адміністративні принципи незалежності повинні забезпечуватись на високому рівні, що дозволить належним чином захистити права й свободи громадян нашої незалежної правової держави. Адже судова гілка влади є окремою й самостійною, яка не залежить (і не повинна залежати) від інших, має незалежні повноваження. Судді в Україні мають особливі гарантії незалежності, вплив на них категорично заборонений на законодавчому рівні, вони є незалежними у своїй діяльності від будь-якого впливу із боку державних органів, установ і організацій, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, фізичних і юридичних осіб, що встановлено із метою перешкодження винесення суддями неправомірного рішення.

Вітчизняне законодавство містить положення, які констатують принцип незалежності, зокрема, в Конституції України й міжнародних основоположних актах у сфері незалежності судової влади, які знаходять свій подальший розвиток у спеціальних законах. Так, закон України від 15.12.1992 № 2862-III «Про статус суддів» визначав: «Судді у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежними, підкоряються тільки законам і нікому не підзвітні» [7]. Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI визначав: «Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції й законів України й на засадах верховенства права. Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, із приводу розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання й поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб із метою впливу на безсторонність суду забороняється й тягне за собою відповідальність, установлену законом» [8]. Діючий Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» визначає: «Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними й безсторонніми судами, утвореними законом» (ст. 1); «Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції й законів України й на засадах верховенства права. Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання й поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб із метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються й мають наслідком відповідальність, установлену законом. Органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватись від заяв і дій, що можуть підірвати незалежність судової влади» (ст. 6) [9].

Тобто ці норми тим чи іншим чином закріплюють гарантії адміністративних принципів незалежності судової системи України, під якими розуміється незалежність судді від будь-якого стороннього впливу й можливість судді виносити судові рішення згідно представлених доказів у судовому процесі за власними переконаннями, не залежно від будь-яких впливів. Відповідно, наша держава завжди забезпечувала судову незалежність у законах і нормативно-правових актах. Однак фактично судова влада такою в повному сенсі цього слова не була, як її характеризують в українському законодавстві. Нормативною новизною в цій сфері, що засвідчує вище зазначене, є Постанова пленуму Верховного суду України від 13.06.2007 № 8 «Про незалежність судової влади», в якій судді Верховного суду України намагались достукатися до влади й суспільства, зокрема, вони стверджували: «Останнім часом факти тиску на суддів і втручання в діяльність судів набули системного й відвертого характеру, зокрема, при розгляді судами справ, формуванні суддівського корпусу, призначенні суддів на адміністративні посади, вирішенні питань про відповідальність суддів» [10]. Проте пропозиції цієї постанови з усунення недоліків щодо забезпечення незалежності судової влади не були реалізовані на практиці.

Слід розуміти, що проблема незалежності існувала в усіх молодих демократичних державах. Так, наприклад, новий етап перманентного процесу посилення незалежності судової влади в США розпочався лише в 20-х роках ХХ століття, коли була створена Судова конференція США як повноцінний орган, наділений юрисдикційними й адміністративними повноваженнями, зокрема правом лобювання законів для судової влади. Крім того, була створена Адміністрація управління судами США, яка перебрала на себе в цій сфері забезпечувальні функції від виконавчої влади. Кінцевим результатом таких накопичувальних реформ стало те, що судова влада США на початку ХХІ століття отримала вагомий інституційні інструменти й процедурні можливості забезпечувати свої інтереси, що дозволило їй стати самостійною й незалежною від інших гілок влади [3].

На наш погляд, щоб досягти незалежності для судової гілки влади в Україні потрібно: 1) збалансувати законодавчу, виконавчу й судову гілку влади задля досягнення державної збалансованості й вирішення проблеми впливу однієї гілки влади на іншу. Адже деякі публічні службовці, прикриваючись державним інтересом, використовують своє службове становище у власних цілях, в тому числі – з метою збагачення; 2) уникнути тиску на місцеві й апеляційні суди (мається на увазі – тиску вищих судів на нижчих, а також тиску із боку прокурорів і інших високопосадовців); 3) здійснити кон-

курсний відбір суддів, щоб відібрати тільки висококваліфікованих професіоналів, які мають певний досвід у судовій сфері, патріотично налаштованих і тих, які мають високий рівень правової культури; 4) заборонити на законодавчому рівні втручання в особисте життя суддів і закрити його від сторонніх осіб (рішення по справі, винесене суддею, має бути повністю прозорим, а особисте життя – закритим, за виключенням визначених законом правоохоронних органів); 5) уникнути адвокатського впливу на суддів шляхом особистих зв'язків адвокатів із певними суддями; 6) вдосконалити роботу народних засідателів і присяжних (передбачити їх входження до судової системи шляхом виборів громадськістю); 7) передбачити високе матеріальне забезпечення суддів для уникнення хабарництва; 8) прописати відповідальність суддів на законодавчому рівні за порушення процесуальних строків.

Також однією із вагомих проблем у питанні незалежності судової влади є те, що на суддів мають значний вплив високопосадовці, а особливо – органи державної влади, які завдяки різним чинникам намагаються підлаштувати судову систему під власні особистісні потреби.

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (РИМ, 4. XI. 1950), яка, згідно із ч.1 ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав і обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Тож недотримання строків розгляду цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення порушує конституційне право на судовий захист, гарантований ст. 55 Конституції України, і негативно впливає на ефективність правосуддя й на авторитет судової влади [11].

Аналізуючи Кодекс адміністративного судочинства, розумним строком вбачають найкоротший строк розгляду й вирішення адміністративної справи, достатній для надання своєчасного (без невинуватливих зволікань) судового захисту порушених прав, свобод і інтересів у публічно-правових відносинах (ст.3); адміністративна справа має бути розглянута й вирішена протягом розумного строку, але не більше місяця із дня відкриття провадження у справі, якщо інше не встановлено Кодексом адміністративного судочинства України (ст.122) [11].

Однак строки розгляду й вирішення судових справ мають тенденцію порушуватись, оскільки відповідальність суддів за їх порушення чинним законодавством прямо не прописана. А судові рішення часто теж не виконуються через халатність суддів. Таким чином, із цього можна зробити висновок, що окремі судді мають низький рівень правової культури. На наш погляд, незалежність суддів, їх висока правова культура, правосвідомість і бажання чесно й на високому рівні здійснювати правосуддя нерозривно пов'язані.

Відповідно, проаналізоване законодавство у сфері судочинства дає зробити висновки й визначити, що адміністративними принципами незалежності судової влади є:

- 1) принцип незалежності судової влади, який базується на природних цінностях розподілу влад, гарантується державою й закріплений в Конституції і законах України, а всі інші державні органи, установи й організації повинні підкорятися суду й шанувати його незалежність;
- 2) принцип законності, відповідно до якого вся судова система нашої держави повинна приймати рішення й розглядати справи безсторонньо на основі фактів і доводів і у своїй діяльності керуватися виключно законодавчими актами України й міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, судовими прецедентами Європейського суду із прав людини;
- 3) принцип заборони втручання, який означає, що органам виконавчої й судової влади, а також приватним особам на законодавчому й виконавчому рівнях забороняється будь-який тиск, погроза або неправомірний вплив на суддів із будь-яких причин;
- 4) принцип самостійності, за яким суд будь-якої інстанції самостійно вирішує, чи входить справа до його компетенції;
- 5) принцип незмінності судових рішень, тобто, судовий перегляд винесених судом рішень не допускається будь-якими іншими органами, а прийняті судом рішення не можуть бути пом'якшені або переглянуті, окрім випадків, встановлених законом;
- 6) принцип права на судовий захист, що передбачає доступність кожного громадянина до суду й можливість захисту своїх порушених прав і свобод у судовому порядку;
- 7) принцип справедливого судового розгляду, за яким суд повинен забезпечити справедливий, незалежний і неупереджений розгляд справи й при цьому дотримуватися рівноправності прав сторін;
- 8) особливістю адміністративних принципів незалежності судової влади є те, що вони забезпечуються саме на основі норм адміністративного права суб'єктами публічної адміністрації.

Висновки. Отже, адміністративні принципи незалежності судової влади безпосередньо представлені двома рівнями: принципом незалежності й організаційними принципами (це єдність судової системи й статусу суддів; територіальність, спеціалізація й інстанційність у побудові судової системи; незалежність, недоторканність, незмінюваність і професіоналізм суддів). Визначено, що під принципом незалежності судової влади слід розуміти вихідну об'єктивну (природно-правову) ідею існування незалежної гілки влади в єдиній державній, не допущення її узурпації, забезпечення прав і свобод

громадян на основі правових гарантій, закріплених Конституцією, законами України, міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, й судовими прецедентами Європейського суду із прав людини, які забезпечуються на основі норм адміністративного права суб'єктами публічної адміністрації.

Список використаних джерел:

1. Мельник М. Підпорядкування судової влади: завершення процесу. Центр Разумкова. 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/LAW/pidporyadkuvannya_sudovoyi_vladi_zavershennya_protseesu.html.
2. Словник української мови: в 11 томах. Том 5. 1974. Стрп. 308.
3. Aziz Z. Huq. Judicial Independence and the Rationing of Constitutional Remedies. Duke Law Journal. 2015. # 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3816&context=dlj>.
4. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Монографія. Київ. Реферат, 2007. – 640 с.
5. Марочкін І. Організація судових та правоохоронних органів. навч. посіб. Харків. Право, 2000. – 270 с.
6. Марочкін І., Сибільова Н. Організація судових та правоохоронних органів. Харків, 2007.
7. Про статус суддів. Закон України 15.12.1992 № 2862-ХІІ. Голос України від 10.02.1993.
8. Про судоустрій і статусу суддів. Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI. Втратив чинність, крім положень, зазначених у пунктах 7, 23, 25, 36 розділу ХІІ Закону № 1402-VIII від 02.06.2016 на підставі Закону № 1402-VIII від 02.06.2016. Відомості Верховної Ради України, 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – ст. 529.
9. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Рад, 2016. – № 31. – ст. 545.
10. Про незалежність судової влади. Постанова пленуму Верховного суду України від 13.06.2007 № 8. Адвокат, 2007. – № 6.
11. Постанова Вищого спеціалізованого суду № 11 від 17.10.2014 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-Vishiyi_spezializovaniy_sud/type-Postanova/11-17.10.2014.htm.